

Mindszenty és Wyszynski

VISSZHANG - LI. évfolyam 41. szám, 2007. október 12.

Mulatságos az élet. Mészáros István történész néhány éve nem akart részt venni egy általam vezetett rádióműsorban, mert kifogásolta egy harminc évvel ezelőtti írásomat a marxista világnézeti nevelésről. (Több ilyet is találhatott volna doktrinér ifjúkommunista koromból.) Most viszont én bírálom őt kommunisták mértéktelen feldicsérése miatt... Igaz, lengyel kommunistákról van szó.

Pályi András írta egyszer Mészáros tanár úrról (Ex libris, ÉS, 2005/36.), hogy "1989-ben felcsapott főállású mindszenyológusnak", és sorozatban megjelenő könyveiben "a hercegprímás vértanúságának apológiáját írja". Ezt lehet mondani az A Conti utcától Recskig című legújabb műről is (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2007), amelynek egyik írása a Mindszenty és Wyszynski címet viseli. Kiindulópontja: nem igaz, hogy a lengyel prímás bölcsebb és józanabb volt, mint a magyar. Szerinte a két főpap "szembeállítását az 1956-os forradalom leverése utána Kádár-rezsim kommunista pártpropagandája "találta ki", amit azzal is igazolva lát, hogy a Népszabadság már 1956 decemberében - egyébként nyugati lapokat idézve, és nyilvánvalóan napi politikai célból - dicsérte Wyszynski magatartását. Mészáros szerint valójában nem arról van szó, hogy az egyik bíboros bölcs és rugalmas volt, a másik merev és életidegen - "hamis ez a (...) "bezzeg Wyszynski"-felfogás" -, hanem arról, hogy "1956 után egy, az egyházzal szemben engedékeny kommunista rezsim állt a Lengyel Népköztársaság élén". Példaként azt említi, hogy az állam nem szólt bele a püspökök kinevezésébe, körleveleiket nem cenzúrázták, papjaik elhelyezéséről szabadon döntöttek, az állam nem nehezítette az ifjúsági hitoktatást, Varsó és Gniezno érseke pedig, miután az új lengyel vezetők 1956. október végén kiengedték törvénytelenül elszenvedett fogságából, 1981-ben bekövetkezett haláláig "többé-kevésbé békés lelkipásztori-egyházkormányzati munkát végezhetett", ami "az akkori humánusabb, "emberarcú" lengyel kommunista pártpolitika meghonosítóinak, Gomulkának és a hozzá hasonló gondolkodású lengyel pártvezetőknek volt köszönhető."

Azért idéztem ilyen hosszan a szövegből, hogy megalapozottan jelenthessem ki: mindebből szinte semmi nem igaz. Az idill Gomulka hatalomra jutása után mindössze néhány hónapig tartott (ebből az időszakból származnak Mészáros István idézetei a pártvezetőtől), de a következő évtizedeket - ha hullámzóan is - súlyos konfliktusok jellemezték. Az állam nemcsak a püspöki, hanem még a plébánosi kinevezésekbe is beleszólt. (II. János Pál végső soron azért lehetett pápa 1978-ban, mert amikor 1963-ban meghalt a krakkói érsek, Leon Król megyei egyházügyi hivatalvezető rábeszélte a központot, hogy csak az általa engedékenyebbnek vélt Karol Wojtyła segédpüspököt fogadják el utódjaként.) A cenzúra kifejezetten durván bánt az egyházzal, a hitoktatást sokféle módon gátolták. A főpapsághoz lojális katolikus szervezeteket gátolták, míg a velük szemben állókat támogatták. Számos pap ellen indítottak büntetőeljárást. Templomépítésre évekig nem adtak engedélyt olyan több tízezer lakosú új városrészekben sem, ahol egyáltalán nem volt hol gyakorolni a vallást. A Nemzeti Emlékezet Intézete évek óta vaskos kötetekben adja ki a papság elleni titkosszolgálati tevékenység dokumentumait. Vagyis általában szó sem volt a magyarnál engedékenyebb és békésebb egyházpolitikáról, sőt gyakran fordított volt a helyzet - igaz, nálunk a katolikus egyház gyengébb volta, nem monopolisztikus helyzete és eltérő történelmi szerepe miatt könnyebb volt engedékeny (sőt beszervezhető) püspököket találni, mint a lengyeleknél. Csak vészhelyzetekben, illetve új vezetők megjelenésekor vált barátságosabbá a viszony, nyilvánvaló politikai érdekből - például 1970/71 fordulóján, amikor Gierek jutott hatalomra, vagy 1980-81-ben és a 80-as évek végén.

Kétségtelen, hogy voltak különbségek a két állampárt között. A lengyel kommunisták tisztában voltak a

katolikus egyház társadalmi súlyával, erejével, és ezért - olyan pillanatokat kivéve, mint például az államalapítás és a nemzeti megkeresztelkedés millenniuma 1966-ban, amikor dühödt versenyfutás folyt a megemlékezések főszerepéért - igyekeztek ha nem is elkerülni, de minimalizálni az éles összecsapásokat. Ezt szolgálták olyan gesztusok, mint a Lublini Katolikus Egyetem működése vagy a Varsói Szerződés kuriózumának számító, de semmilyen érdemi szerepet nem játszó néhány tucát tábori lelkes engedélyezése a néphadseregben. Ezeket a gesztusokat az értetlenül morgó szovjetekkel szemben is megvédték. (Az 1956 és 1970 közti csúcstalálkozóikról szóló dokumentumkötetet a Kritika 1998/8. számában ismertettem.) Továbbá különbség az is, hogy Gomulka többször folytatott sok órás kemény négyszemközti vitát Wyszynski bíborossal. Ezeket titokban rögzíttette, a leírt szövegek azóta megjelentek folyóiratokban. De álláspontjuk szinte semmiben nem közeledett így sem.

Mészáros István történészként publikál. Igaz, az itt tárgyalt írásnak azt az alcímet adta, hogy Gondolatok egy elkészítendő tanulmányhoz, de azért azt mégiscsak furcsállom, hogy az állam és a katolikus egyház közti 1950-es és 1956 végi lengyel megállapodásról azt írja: "jó lenne ismerni" őket, "ezek tartalmáról nincs semmi tudomásom". Hivatalos dokumentumokról van szó, amelyeket a maguk idején is közzétettek, azóta könyvek százaiban jelentek meg számos nyelven. (Én is ismertettem őket Aki lengyel, katolikus? című könyvemben, Magvető, Budapest, 1986.) Nem is beszélve az állami és az egyházi irattárak sok ezer oldalnyi, 1990 óta publikált anyagáról. Vagy például meghökkentem azon a kijelentésen, hogy míg Kádár leverte a forradalmat, "Lengyelországban győztek a felkelők, s az ő követelésükre került az első titkári posztra Gomulka." 1956 őszén nem volt felkelés - nyáron volt Poznanban, de azt kegyetlenül leverték. Gomulkát a párton belüli mozgások sodorták vissza 1948-ban elveszített pozíciójába, bár kétségtelen, hogy egy darabig példátlan támogatást élvezett még az egyébként kommunistaellenes érzelmű tömegekben is. Ez azonban nem tartott soká, az első titkár hamarosan szembefordult csaknem mindennel, amit első hónapjaiban hirdetett. (Bővebben írtam erről életrajzában: Wladyslaw Gomulka, Kossuth, Budapest, 1989.) Az pedig már talán sértheti is Wyszynski bíboros emlékét, hogy ő talán "nem látta károsnak a lengyel egyházra nézve a Gomulka-féle "lengyel úton" történő szocializmusépítést, illetve úgy gondolta, hogy ennek esetleges negatív hatásait ki tudja védeni." (A szerző itt is hozzáteszi: nem ismeri a primás beszédeit - pedig ezek sok ezer oldalon jelentek meg, rövidebb összegzések világnyelven is olvashatóak.) Nem így van: Wyszynski semmilyen szocializmusépítést nem fogadott el a szó kommunista-pártállami értelmezésében (bár a keresztényszociális gondolkodással rokonszenvezett, a háború előtt amolyan munkáspap is volt), csak éppen tisztában volt a realitásokkal, és (akár tetszik, akár nem, tényleg Mindszentytől eltérően) az adott lehetőségeken belül próbált több mozgásteret kiharcolni, eléggé változó sikerrel. A Gomulka-féle "lengyel út" pedig annyira lekerült a napirendről, hogy nemcsak maga a pártvezér nem emlegette 1958-tól kezdve, de még bajba is került, aki hivatkozott rá, akár a párton belül, akár azon kívül.

Vagyis Mészáros István a történelmi tényeket mellőzve lefitymálja Wyszynski bíborost, a XX. századi lengyel történelem egyik legjelentősebb személyiségét, és feldicséri a lengyel kommunista vezetőket csak azért, hogy alapvető célját szolgálhassa: Mindszenty bíboros semmilyen kritikát nem tűrő, hagiografikus felmagasztalását. Nem hiszem, hogy ez tudományos módszer lenne.

Domány András